

199 NUMARALI (H. 1322-1324 / M.1904-1907) MAHMÛD PAŞA
MAHKEMESİ ŞER'ÎYE SİCİLİNE GÖRE ALACAK VERECEK
MESELESİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

199 NUMBER (H. 1322-1324 / M.1904-1907) THE EVALUATION OF
THE SUBJECT TO PROVIDE THE SUBJECT TO THE CHAIR BY THE
MAHMUD PASHA COURT

SEVİM ERDEM

Dr. Öğr. Üye, Bitlis Eren Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi
Asst. Prof. Bitlis Eren University Faculty of Science and Letters
sevimerdem23@hotmail.com

 <https://orcid.org/0000-0001-6335-2992>

HÜLYA ARAT

Doktora Öğrencisi, Bitlis Eren Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
PhD.Student, Bitlis Eren University Institute of Social Sciences
arathulya03@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0002-6658-6302>

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi-Journal of Turkish Researches Institute
TAED-63, Eylül-September 2018 Erzurum
ISSN-1300-9052

Makale Türü-*Article Types* : Araştırma Makalesi-Research Article

Çeliş Tarihi-*Received Date* : 12.03.2018

Kabul Tarihi-*Accepted Date* : 31.05.2018

Sayfa-*Pages* : 573-590

 : <http://dx.doi.org/10.14292/Turkiyat3903>

www.turkiyatjournal.com
<http://dergipark.gov.tr/ataunitaed>

This article was checked by

 iThenticate®

**199 NUMARALI (H. 1322-1324 / M.1904-1907) MAHMÛD PAŞA
MAHKEMESİ ŞER'İYYE SİCİLİNE GÖRE ALACAK VERECEK
MESELESİ'NİN DEĞERLENDİRİLMESİ**

199 NUMBER (H. 1322-1324 / M.1904-1907) THE EVALUATION OF THE
SUBJECT TO PROVIDE THE SUBJECT TO THE CHAIR BY THE
MAHMUD PASHA COURT

SEVİM ERDEM-HÜLYA ARAT

Öz

İstanbul şehri tarih boyunca çok sayıda imparatorluk ve kültüre başkentlik yapmıştır. Bu vasıflarından ötürü hem konumuyla hem de sahip olduğu tarihi zenginlikleriyle araştırılmaya değer özelliğini daima korumuştur. Bu doğrultuda Osmanlı tarihiyle ilgili doğru bilgilere ulaşılmasını sağlayan birinci elden kaynak olan şer'iyye sicilleri hiç şüphesiz bu amaç uğrunda en kayda değer kayıtlardır. 199 Numaralı Mahmûd Paşa Mahkemesi Şer'îyye Sicili'nin transkripsiyon ve değerlendirilmesi sonucunda çok sayıdaki davanın alacak verecek ile alakalı olduğu tespit edilmiştir. Bunun sebebi ise 17. yüzyıllarda bir ikamet alanı olan Mahmûd Paşa Sementi'nin 20. yüzyılda artık tamamen bir ticaret semti olmasıdır. Bu çalışmamız, H.1322-1324/M.1904-1907 yılları arasında kapsayan 199 Numaralı Mahmûd Paşa Mahkemesi Şer'îyye Sicili'nin transkripsiyonu ve değerlendirmesini içermekle birlikte ulaştığımız bilgiler ışığında Müslüman ve gayrimüslim unsurlar arasında ve diğer azınlıklar veya sadece Osmanlı vatandaşlarının arasındaki alacak veya benzer davaların hukukî boyutu üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İstanbul, Mahmûd Paşa Sementi, 199 Numaralı Mahmûd Paşa Şer'iyye Sicili, alacak-verecek davası

Abstract

Istanbul city has been the capital of many empires and cultures throughout history. Because of these qualities, it has always protected its position and its historical worthiness. In this respect, the first-hand resources of the sheries, which provide the right information about Ottoman history, are undoubtedly the most valuable records for this purpose. As a result of the transcription a devaluation of Mahmud Pasha Court's Shar'îye Sicili numbered 199, it has been determined that many cases are related to their cleavable. The reason for this is that Mahmud Pasha Sementi, a residence in the 17th century, is now completely a trade district in the 20th century. This study is based on the transcription a devaluation of the Mahmud Pasha Court Sheriff's Court No. 199, which covers H.1322-1324 / M.1904-1907, and the information we have received, along with the information we have received, between Muslim and non-Muslim elements and other minorities, or only between the Ottoman citizen sorthe legal aspects of similar cases.

Key Words: İstanbul, Mahmud Pasha District, 199 Mahmud Pasha Law Court Record, Ottoman Empire,

Giriş

İstanbul, Roma İmparatorluğu'nun ikinci baş şehri olarak Roma gibi yedi tepe üzerine kurulmuş bir şehir olma özelliğiyle Bizans veya daha sonraki imparatorluklardan Osmanlı İmparatorluğuna uzun seneler başkentlik yapmıştır.¹ Şehir güney ve batıdan Propontia (Marmara Denizi); doğuda Bosfor (Boğaziçi) her iki kıyıda yedişer çıkıntı yaptıktan sonra güneydoğudaki Marmara Denizi'ne ulaşır. Böylece dünyanın en önemli limanlarından Altın Boynuz'u oluşturmuştur.² İstanbul şehri tepeden üçgen biçimindeki görüntüsüyle kısa sürede bütün köşeleri üç saatte varılabilme fırsatı sağlarken her köşesinde birer kaleye sahip olmasından ötürü de dikkat çekmektedir.³

İstanbul Boğazı'nın güney ağzı ile Avrupa yakasında, boğaza açılan dar bir koy olan Haliç'in güneyindeki küçük bir yarımada halinde oluşmuş; devamında ise yüz ölçümü açısından Haliç'in kuzey tarafına ve İstanbul Boğazı'nın her iki yakasına doğru genişlemiştir. Bu konumu İstanbul'un ehemmiyetini artıran bir özellik olarak dikkat çekmektedir. Ayrıca Haliç ve İstanbul yarımadası üzerine konumlanmasından ileri gelen stratejik konumuyla beraber Asya ve Avrupa kıtaları arasında bir köprü göreve geçerek önemini daha da arttırmıştır.⁴

İstanbul'un bu konumun vermiş olduğu özelliklerin haricinde karalar ve denizler arasında bir geçit görevi görmesinden dolayı önemi katbekat artmaktadır. Çünkü Balkanlar ile Anadolu yarımadağını kat ederek geçen yollar önemli bir engelle karşılaşmadan burada düğümlenirdi. Bu aşamada Boğaz ne karşıdan karşıya geçmeyi zorlaştıracak düzeyde geniş, ne de gemilerin gidiş gelişlerini önleyecek kadar dar, kayalık ve sığ bir yapıda değildir.⁵ İstanbul'un coğrafik açıdan en belirgin özellikleri denizlerle çevrili olması ve bu özelliğinin bir sonucu olan Haliç'tir. Karaların içine 8 km kadar sokularak geniş ve derin bir koy meydana getiren Haliç, hem İstanbul'u fırtınalardan koruyan güvenceli bir liman olmasını neden olmuş, hem de Marmara Denizi'yle arasındaki tepelik yarımada sayesinde korunmaya elverişli bir yerleşke halini kazanmasıyla iklimsel bir özellik kazandırmıştır.⁶

İstanbul şehri coğrafi özelliğinin yanı sıra aldığı isimler yönünden hangi uygarlığın eline geçtiyse o doğrultuda adlar almıştır. Önceleri kurucusu Bizans adını almış olsa da sonraları Konstantin tarafından alınınca Konstantiniye olarak değişmiştir. Ancak 1453 tarihinde İstanbul'un Fethi'yle beraber Türklerin eline geçmesiyle Fatih Sultan Mehmed, İslam'ın bol olduğu yer anlamına gelen "İslambol" adını vermiştir.⁷

¹ J. Von. Hammer, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I*, Editör: İlhan Bahar, Kum Saati Yayınları, 2. Baskı İstanbul, 2011, s. 218. Jak Deleon, *100 İstanbul*, Remzi Kitapevi, İstanbul Aralık 2003, s. giriş kısmı. Besim Darkot, "İstanbul, Coğrafi Giriş", *İslam Ansiklopedisi*, 5/2, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1968, s.1135-1142.

² İbrahim Kafesoğlu, "İstanbul, Şehrin Tarihi", *İslam Ansiklopedisi*, 5/2, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1968, s.1142-1148.

³ Hammer, *a.g.e.*, s. 218.

⁴ Işın Demirkent, "İstanbul" Maddesi *Türk Diyanet Vakfı İSAM*, Türkiye İslam Araştırmalar Merkezi, İstanbul 2001, s. 205.

⁵ Işın Demirkent, *a.g.m.*, s. 205.

⁶ Işın Demirkent, *a.g.m.*, s. 205.

⁷ Hammer, *a.g.e.*, s. 218.

İstanbul şehrinin tarihi Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethiyle tamamen başka bir çehre kazanır. Başta Anadolu'dan olmak üzere bu eşsiz şehre iskân politikası uygulanmış olup bu konu hakkında Evliya Çelebi şöyle yazıyor⁸: “Anadolu ve Rumeli'deki bütün valilere vilayetlerden İstanbul'a insan gönderilmesini emreden yüksek bir emir yollanır; ilkin Üsküp halkı Üsküplü mahallesine, Yenişehir halkı Yeni mahalleye; Mora'dan Rumlar Fenerkapı'ya; Selanik'ten elli Yahudi cemaati Tekfur Sarayı ile Şuhud kapısına” getirilmiştir. Anadolu'da Aksaray'dan insanlar Aksaray mahallesine, Akko, Gazza ve Ramle halkı Tahtakale'ye; Balat şehrinden gelen Çingeneler Balat mahallesine; Manisalılar Macuncu mahallesine; Tire'liler Vefa'ya; İzmirli Büyük Galata'ya ve daha niceleri İstanbul'a getirilip yerleştirilmiştir.⁹

Osmanlı İstanbul'unda Mahalle Kavramı

Osmanlı toplumu açısından “mahalle” hem toplumsal hem de fiziki bir bütün olarak aile varlığına ve ilişkilerine denk düşen bir kentsel yapılanma olma özelliği taşır. Kentin daha geniş toplumsal içeriği ise cami ve külliye, çarşı ve saray çevresinde oluşuyordu. Bu dört unsurun hepsinin üstlendiği belli bir değerler yapılanması içinde olduğu görülür. Mahalle kentsel bir kurum olarak yakın ilişkiler içindeki bir sosyal yapılanmayı yansıtırken, cami ve çevresindeki yapılar daha yaygın bir sosyal içeriğe tekabül ediyordu. Malların değişimini sağlayan çarşı ve uyulacak davranış biçimlerini buyuran sarayda katalizör işlev görüyordu.¹⁰

Osmanlı şehirlerinde mahallelerinin en özelliği temel yönetim birimi olmasıydı. Mahallenin sınırlarında bulunanların arasında yaşanan herhangi bir yaşana vakadan sonra vakanın aydınlığa kavuşturulmasında ya da meydana çıkan zararın karşılanmasında bütün mahalle ortaklaşa sorumlu olmaktaydı.¹¹ Osmanlı'nın klasik dönemlerinden itibaren mahallelerin kendi içlerinde iktisadi, idari ve yönetim açısından kendine has kapalı en alt yönetim biriminin temsilcisi konumunda olmuştur. Ancak geleneksel Osmanlı mahallelerinde farklı statülerde olan kişilerin birbirlerine yönelik herhangi bir gruplaşma ya da benzer bir durumun yaşandığını gösteren vakalara denk gelinmemiştir.¹²

Mahallelerde oluşan hiyerarşide Müslüman mahallelerinde doğum, ölüm ve boşanma gibi konularda karar veren imamken; XIX. yüzyılda başlatılan yenilik hareketlerinden biri olan muhtarlık teşkilatı ile muhtarlar imamlardan daha fazla yetkiye sahip olmuşlardır. Yeni oluşan sistemde muhtarlar bütün mahallenin kefil, imamda muhtarın kefil konumuna geçmiştir.¹³

⁸ *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul*, Hazırlayanlar: Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, 1. Cilt- 2.Kitap, 5. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008, s. 293.

⁹ Alfans Maria Schneider, “XV. Yüzyılda İstanbul'un Nüfusu” *Belleten*, Cilt XVI., Sayı: 61 Ocak 1952, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1952, s. 42-43.

¹⁰ Doğan Kuban, *İstanbul Bir Kent Tarihi*, Çev. Zeynep Rona, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2. Basım Aralık 2012, s. 238. Ali Murat Yel-Mustafa Sabri Küçükaşçı, “Mahalle” Maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, DİA., Ankara 2003, Cilt 27, s. 325.

¹¹ J.H.Kramers, “Mahalle”, *İslam Ansiklopedisi*, MEB., Ankara 1972, s.144.

¹² Ali Murat Yel-Mustafa Sabri Küçükaşçı, “Mahalle” Maddesi, s. 325-326.

¹³ Cem Behar, *A Neighborhood In Ottoman Istanbul*, Albany 2003, s.3-6.

İstanbul mahalleleri ise, sahip oldukları inanıştan dolayı mabet merkezli yaşama alanları ve küçük yönetim birimleri şeklinde oluşmuştur. Bu oluşumunda kendi içinde bir hiyerarşiyle meydana gelmişlerdir. Nahiye, büyük külliyeler çevresinde oluşurken mahalleler Kanuni dönemine kadar ki padişah ve üst düzey paşalar dışındaki devlet görevli veya sivil kesim tarafından inşa edilen, mescit ve mekteplerin esas olduğu küçük külliyeler çevresinde oluşmuştur.¹⁴

1600 yılı itibarıyla Sur İçi İstanbul'da 13 nahiye ve 226 mahalle olduğu tespit edilmiş olup bunların çeşitli isimler aldığı da görülmektedir. Nahiye isimlerinde Ayasofya ve Topkapı isimlerinin bulunduğu bölgeden kaynaklanmaktayken bazılarında ise örneğin Mahmûd Paşa, Ali Paşa, Sultan Beyazıt Han, Şeyh Ebu-l Vefa, Sultan Mehmet, Sultan Selim, Murat Paşa, Davut Paşa, Mustafa Paşa ve Ali Paşa şeklinde bir kişinin ismi ile anıldığı dikkat çekmektedir. İsimler dikkate alındığında görülen iki umumi yapı şöyledir: Nahiye ismi, aynı ismi taşıyan bir cami, yine aynı ismi taşıyan bir mahalle ve mahalle ismi, aynı ismi taşıyan bir mescit veya cami şeklinde sıralanmıştır.

Mahalle isimleri büyük oranda Osmanlı'da bir kademe de görevli kişilerin adını taşıyordu. Bu isimler Üstat Mimar Sinan, Üstat Mimar Hayrettin, Bıçakçı Üstat Acem Ali, Ahi Durmuş, Camcı Kara Ali, Nalbend Hasan gibi bir meslek veya ticaret grubu mensubu veyahut Yazıcı Murat, Abdi Subaşı, Cebecibaşı, Suhte Sinan gibi bir devlet görevlisi olabilmekteydi.¹⁵

Bu mahallelerden biri de Fatih Sultan Mehmet'in önemli sadrazamlarından biri olan Mahmûd Paşa tarafından kurulmuş olan semttir.¹⁶ Mahmûd Paşa Semtine adını veren Fatih Sultan Mehmet'in Sadrazamı Mahmûd Paşa¹⁷ önemli savaşlardan sonra Fatih'in yanında özellikle de İstanbul'un Fethi'nde gösterdiği yararlılıktan dolayı da vezirlik rütbesiyle ödüllendirilmiştir.¹⁸ Negroponte Fatih'i olarak da bilinen Mahmûd Paşa¹⁹ Fatih tarafından kendisine verilen alan üzerinde Mahmûd Paşa Semti'ni kurar.

Mahmûd Paşa Semti ilk aşamada uygulanan iskân politikasında nüfus yerleştirmelerinde başı çekmiş ve Mahmûd Paşa Semti'nin de bulunduğu Sur İçi pilot bölge kabul edilmiştir. Fatih Sultan Mehmet'in başlatmış olduğu iskân çalışmaları ile İstanbul'un fethini izleyen ilk 25 yıl içinde kent nüfusuna 60-80.000 bin kişi getirilip yerleştirilmiştir.²⁰

Bu bilgi doğrultusunda 1600 yılı itibarıyla mahallelerdeki gelişim Fatih'in saltanatı sonunda İstanbul'da 181 olarak tespit edilen mahalle sayısı gayrimüslim mahalleleri hariç, 1600'de 226'ya yükselmiştir. Ancak 1546-1600 arasında Ayasofya,

¹⁴ Doğan Kuban, *a.g.e.*, s. 240.

¹⁵ Mehmet Canatar, "1009/1600 Tarihli İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri'ne Göre Nefs-i İstanbul'da Bulunan Mahalleler ve Özelliklerine Dair Gözlemler", *Editörler: Feridun Emecen-Emrah Safa Gürkan, Osmanlı İstanbul'u I*, 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş., İstanbul 29 Mayıs-1 Haziran 2013, s. 296.

¹⁶ Doğan Kuban, *a.g.e.*, s. 234.

¹⁷ Evliya Çelebi, *a.g.e.*, s.293.

¹⁸ Nida Nebahat Nalçacı, *Mahmut Paşa Semt Tarihi*, Fatih Belediyesi, İstanbul, s. 618.

¹⁹ J. VonHammer, *a.g.e.*, s. 302.

²⁰ Doğan Kuban, *a.g.e.*, s. 234. Cem Behar, *a.g.e.*, s.14-15.

Mahmûd Paşa ve İbrahim Paşa nahiyelerinde hiç yeni mahalle oluşmadığı ve Sur İçi İstanbul’unda sadece 7 mahalle kurulduğu kayıtlara geçilmiştir.²¹

Bu durumun yaşanmasına neden olan etken Sur İçi yoğun bir ikametgâh bölgesiyken sonraları Mahmûd Paşa Senti gibi yerlerin ahşap yapılarının fazla olması ve yaşanan depremlerin neden olduğu büyük yıkımlar sebebiyle İstanbul’un diğer kısmı olan Sur Dışı’na doğru halkın göç etmesiyle ortaya çıkmıştır. Bundan sonra Mahmûd Paşa Senti bir ikametgâh bölgesi olmaktan çıkmış ve daha çok ticari bölge olarak nam salacaktır.²²

XVII. yüzyıla klâsik silüetini kazanan İstanbul’un nüfus yoğunluğu da artmış buna bağlı olarak ticari hayat daha da hareketlenmiştir. Eminönü, Beyazıt, Aksaray, Fatih, Ayvansaray deniz ve karayoluyla gelen tüccarların mal ve para değişimini gerçekleştirdikleri bir alan olmuştur. Han ya da kervansaray adıyla inşa edilen yapılar özellikle Eminönü-Beyazıt arasındaki alanda XVII. yüzyıl sonlarından itibaren kalıcı çehreyi oluşturmuştur.

Ticari yapılar içinde önemli bir diğer grup ise mal yapımı üretimini sağlayan Hanlardı. Bekâr Hanı- bekâr odaları adıyla da tanınan bu hanlarda zamanında lonca sisteminin icaplarına göre çalışırlardı. Yolgeçen odaları, Mercan odaları, Cebehane odaları, Hilâlcî odaları gibi en önemlileri Mahmûd Paşa ile Unkapanı arasındaki alanda yoğun bir şekilde bulunmaktaydı. İlk örneğini XV. Yüzyılda Fatih zamanında yenilenerek işlevini sürdüren Beyazıt’taki Simkeşhane Hanı olarak tanıdığımız, mal yapım-üretim hanları XVIII. yüzyıldan itibaren yoğun bir şekilde inşa edilmişlerdir. Bu hanlar genel olarak buldukları yerin coğrafi şekillerine göre inşa edilip dışarıdan veya diğer Osmanlı şehirlerinden gelen meslek grubu mensuplarına ev sahipliği yapan yerlerdi. Çok sayıda örnekleri günümüze de ulaşan bu hanlar farklı özelliklere göre inşa edilmişlerdir.²³

Mahmûd Paşa Senti’nin ticari açıdan önem kazanmasını sağlayan bu han ve dükkânlardır. Kurucusu Mahmûd Paşa’nın adını taşıyan Mahmûd Paşa Senti İstanbul’un Eminönü ilçesine bağlı Mahmûd Paşa Külliyesi²⁴ şeklinde çeşitli yapılardan oluşur. Diğer yapılar arasındaki en önemlisi yapısı ise Mahmûd Paşa Camisi’dir.²⁵

Cami’nin avlusunda icra edilen Mahmûd Paşa Mahkemesi ile hem bölge halkının olsun hem de İstanbul’un çeşitli semtlerinden gelen kişilerin davalarının görüldüğü bir mahkeme vasfı kazanmıştır. Buna örnek olarak çok sayıda semtin adı belgelerde geçmektedir.

²¹ Mehmet Canatar, *a.g.m.*, s.298.

²² Alfans Maria Schneider, *a.g.m.*, s. 45.

²³ Gönül Cantay, “Türk Mimarisinde Kervansaraylar” Mimar Sinan Fakültesi, *Türkler Ansiklopedisi VI. Cilt*, s. 84.

²⁴ “Mahmut Paşa” maddesi, *Büyük Larousse*, Sözlük ve Ansiklopedisi, XV. Cilt, Milliyet Gazetecilik, s.7675. Şehabeddin Tekindağ, “Mahmut Paşa”, *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 7, MEB., s.183-188.

²⁵ Semavi Eyice, *Tarih Boyunca İstanbul*, Etkileşim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2010, s. 107.

199 Numaralı Mahmûd Paşa Mahkemesi Sicilinin Seçilme Nedenleri

Osmanlı Mahkemeleri'nin hukuki ve idari çalışmaları hakkında bilgiler ihtiva eden Kadı Sicilleri arasında ²⁶ İstanbul'da bulunan çok sayıda mahkemelere ait dokümanların çevirisi yapılmış olmasına rağmen Mahmûd Paşa Mahkeme kayıtlarıyla ilgili bir çeviri çalışması yapılmamış olması bu çalışmanın yapılmasını gerekli kılmıştır.

İstanbul'un fethi sonrası şehrin bayındır hale getirilmesi için başlatılan çalışmalar içinde ilk sırayı iskân politikası çerçevesinde başta Anadolu ve Balkanlar'dan²⁷ getirilen nüfusun ilk yerleşke sahası olan Sur İçi olarak tabir edilen ve günümüzde Avrupa yakası olarak belirtilen kısım ele alınmıştır. Zamanla Sur İçi ahali hem Anadolu hem de Balkanlar'dan getirilen nüfusun bir karışımının sonucu olarak sosyal ve kültürel zenginliği artmıştır.

Sur İçi İstanbul'un en eski bölümü olup fetihten sonraki süreçte de Osmanlı Devleti'nin merkezi olmuştur. Sur İçi'nde Osmanlı padişahlarının ikamet ettiği sürece önemli gelişmeler yaşanmış olup yaşanan nüfus artışının akabinde yaşanan deprem ve yangınlar sonrası Sur İçi'nden Sur Dışı'na doğru bir göç hareketi yaşanmıştır. Bu açıdan Sur İçi'nde yer alan Mahmûd Paşa Sementi aslında İstanbul'un gelişmesinin ilk dönemine ev sahipliği yapmıştır.

Mahmûd Paşa Mahkemesi'ne ait 199 Numaralı sicil seçilmesinde İstanbul'da tarih boyunca yaşanan deprem ve yangınların getirmiş olduğu yıkımlar sonucu Sur İçi'nden Sur Dışı'na doğru bir göç hareketi başlamıştır. Bu göç hareketiyle İstanbul'un fethi sonrası hayata geçirilen iskân politikası sonrası bir ikametgâh bölgesiyken uzun yüzyıllar boyunca ahşap ve kâgir evlerin neden olduğu yıkımlar sonrası yaşanan aşırı nüfus yoğunluğu ile Mahmûd Paşa Sementi bir ikametgâh alanı olmaktan çıkıp sadece günümüzde olduğu gibi bir ticaret merkezi olarak nam salacaktır. Mahmûd Paşa Sementi'nin ticaret merkezi olmasıyla "Mahmûd Paşa işi"²⁸ tabiriyle burası ve dolayısıyla mahkemeye de yapılan başvuruların büyük çoğunluğu alacak-verecek gibi ticari hayatla ilgili davaların yoğunlukta olduğu için araştırılması önemli olmuştur.

Mahmûd Paşa Mahkemesi'ne ait olan toplam 248 sicil bulunmaktadır. İlk sicil kaydı Hicri 1240-1242/Miladi 1824-1825 yıllarından başlayıp son sicil kaydı ise Hicri 1341/Miladi 1922-1923 Cumhuriyet'in ilanına kadar olduğu tespit edilmiştir. 199 Numaralı sicil büyük çoğunluğu alacak-verecek davası olması dikkat çekmektedir. Bu da Mahmûd Paşa Sementi'nin ikametgâh alanı sonrası kazanmış olduğu yeni yüzü yani bir ticaret alanı vasfı kazanmış olduğunun en büyük göstergesidir. Nitekim Mahmûd Paşa Mahkemesi'ne yapılan başvurulara ait sicillerin büyük bölümünün alacak-verecek, borç gibi ticari hayata yönelik belgeler ihtiva etmektedir. Bu da sementin iskânî zihniyetindeki değişiminin hukuki belgelere de yansımalarının güzel bir örneğidir ve 199 Numaralı sicil ile bu bilgi kanıtlanmış olmaktadır.

²⁶ Haz Hazırlayanlar: Bilgi Aydın- Ekrem Tak, *İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil* (H. 919-927/ 1513-1521) İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), İstanbul Kasım 2008, s. 19.

²⁷ Alfans Maria Schneider, *a.g.m.*, s. 42-43. İlber Ortaylı, *Osmanlı Devleti'nde Kadı*, Turhan Kitapevi Yayınları, Ankara 1984, ayrıntılı bilgi için bkz.

²⁸ Nida Nebahat Nalçacı, *a.g.e.*, s. 618. P. G. İnciyan, *a.g.e.*, s. 33. Hazırlayanlar: Rıfat Günalan-Vildan Kemal-Özlem Altıntop-Hatice Ayyıldız Bahadır, *İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 2 Numaralı Sicil* (H. 924-927/ M. 1518-1521), İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), İstanbul Ocak 2010, s. 12.

199 Numaralı Mahmûd Paşa Mahkemesi Şer'îyye Sicili'nin Tanıtımı

Mahmûd Paşa Mahkemesi'ne ait toplam 248 adet sicil bulunmaktadır. İlk Sicil 87 sayfayken son sicil 248 sayfadır. Mahmûd Paşa Mahkemesi'ne ait bilgilere eldeki mevcut kaynaklarda pek fazla rastlanılmamıştır.

Ancak Mahmûd Paşa Mahkemesi'nin İstanbul'da faal durumda olan dört önemli mahkeme arasından adı zikredilmektedir.²⁹ Osmanlı Devleti'nde mahkemelerin icra edildiği düzenli bir yer olmadığı genel de camilere ait avlularda mahkemeler icra edildiği bilgisi mevcut olmakla birlikte Mahmûd Paşa Camisi'nin avlusunda Mahmûd Paşa Mahkemesi icra edilen İstanbul mahkeme binalarının en eskisi ve en büyüğü olan bina olma özelliğine sahiptir.³⁰

Mahmûd Paşa Mahkemesi'nin yerini bulunduğu alan da Arius'un³¹ öldüğü yer olarak belirtilmektedir.³² Mahmûd Paşa Mahkemesi ile birlikte Davud Paşa, Ahi Çelebi ve Balat Mahkemesi'yle birlikte İstanbul Mahkemeleri arasındaki en önemli mahkemeler olarak sayılmaktadır.³³ Çünkü İstanbul'un her semtinden Mahmûd Paşa Mahkemesi'ne çok sayıda dava açılmıştır.

Çoğunlukla Mahmûd Paşa Semti başta olsa da Üsküdar, Balat gibi semtlerden açılan davaların sayısı fazladır. Buna örnek olarak da "*İstanbul'da Balat kurbunda – nâm Mahalle'de Eyyüb Câddesi'nde sâkin menzilde mütemekkin Devlet-i Aliyye teba'sının Mûsevî Milleti'nden Sarrâf Avram...*"³⁴ ve "*Medîne-i Üsküdar'da (gurafayacı) Koca Ahmed kurbunda İsmed Paşa Mahallesi'nde Câmi' Şerîf-i Zokağî'nda*" "*Medîne-i Üsküdar'da - Kazı karyesinde Onuncu Beledîyye Dâiresi civârında kâin dükkânda mütemekkin Devlet-i Aliyye teba'sının Ermeni Milleti'nden Manîfaturacı Tüccârından Meskut Efendi...*"³⁵ gibi çok örnek verebiliriz.³⁶

²⁹ P. G. İncicyan, *18. Asırda İstanbul*, Tercüme: H. D. Andreasyan, 2. Baskı, Baha Matbaası, İstanbul 1976, s. 33.

³⁰ P. G. İncicyan, *a.g.e.*, s. 33.

³¹ Turhan Kaçar, "Ebioniteler'den Arius'a: Eskiçağ Doğu Hıristiyanlığı'nda İsa Teolojisi Tartışmaları", AÜİFD Cilt XLIV(2003) Sayı 2, s. 188.

³² P. G. İncicyan, *a.g.e.*, s. 33.

³³ P. G. İncicyan, *a.g.e.*, s. 33.

³⁴ Mahmûd Paşa Mahkemesi Şer'îyye Sicili (M.P.M.Ş.S.) Sayfa 15/Belge 45.

³⁵ M.P.M.Ş.S., Sayfa 4/Belge 10, H.14 Şevval 1322/M. 22 Aralık 1904, Sayfa 17/Belge 51, 14 Muharrem 1323/M.21 Mart 1905.

³⁶ Mahmûd Paşa Paşa Mahkemesine ait bilgilerin kısıtlı olmasından ötürü net olmamakla birlikte Üsküdar Mahkemesiyle beraber davalara baktıkları bilgisine yayımlanmış olan Kadı Sicillerinde tespit etmekteyiz "...Piyâle b. Abdullah'ın Sarrâc İshak mahallesindeki evini istiğlal yoluyla Hacı Mustafa vakfına sattığı ve ev için kira borcunu vermediği Mahmiye-i İstanbul'da vâki' el-Hâc Mustafa vakfına bi'l-fi'il mütevellî olan râfi'ül-kitâb Ali b. Abdullah meclis-i şer'de Piyâle b. Abdullah mahzarında üzerine da'vâ edip, merkûm Piyâle mahmiye-i merkümede Sarrâc İshak mahallesinde vâki' bir tarafı Mehmed b. Çavuş b. Rıdvan mülkü ve bir tarafı () vakıfı ile ve tarafeyni tarîk-i âm ile mahdûd olan mülk menziline vakf-ı merkûm malıyla istiğlal tarîkiyle yüz otuz bin beş yüz akçeye bin yirmi beş senesi Şevvâli'nin onuncu gününden bey' edip, ba'dehû sene tamamına değin on üç bin elli akçeye isticâr edip, minvâl-i meşru hüzretârih-i merkumda mahmiye-i merkümedevâki' Mahmûd Paşa Mahkemesi'nde nâ'ibü's-şer' olan Ahmed Efendi b. Alâaddin huzûrunda hüccet-i şer'îyye olunmuş iken..." *İstanbul Kadı Sicilleri İstanbul Mahkemesi 3 Numaralı Sicil (H.1027/M.1618)*, Hazırlayan: Yılmaz Karaca-Rasim Erol-Salih Kahrıman-Fuat Recep-Sabri Atay- Hüseyin Kılıç Türkiye Diyanet Vakfı Araştırmaları Merkezi (İSAM), İstanbul, Eylül 2010, s. 163.

Osmanlı hukuk sistemindeki etkin rolleri sebebiyle adalet dağıtıcıları olan kadıların verdiği kararlarla oluşan şer'îye sicilleri sosyal ve yerel tarih çalışmalarında araştırmacılar için ana kaynak niteliği çalışmaktadır.³⁷

Transkripsiyonunu yaptığımız 199 Numaralı Mahmûd Paşa Mahkemesi Şer'îye Sicili'nin ilk kaydında kadısı hakkında ve sicil hakkında kısa bir bilgi verilmekle birlikte Sicilde **“beşinci sicilden hıfz olunduğu”** kaydına yer verilmiştir. Sicil Defteri 87 varak 46 görüntülü bir sicildir. İlk sicil borç davasına ait bir belgeyken son belge de aynı şekilde bir borç belgesine aittir.³⁸ Defterin yazı türü genel olarak rika yazısı ile yer yer rika kırmasıyla kâtip tarafından kaleme alınmıştır. İlk belgede **“Ya Fettâh Ya Alîm Ya Rezzâk”** ile **“Ya Fetheden, Ya Bütün Varlıkları Rızkını Veren”** bir hitap ile başlamıştır.

Sicilde bulunan her belgenin yan tarafında bir derkâr numarası verilmiştir. İlk belgenin derkâr numarası 1016 ile başlamış olup yüzer yüzer bir hesaplama tabi tutularak 1300 derkâr numarası ile bitmektedir. Sicil sayfaları arasında belli yerlerde kâtipin ya bilerek ya da unuttuğunu varsayarsak bazı derkâr numaraları atladığı ya da bir numaradan birden fazla kullanıldığı görülmektedir.

Belgeler ilâm türünde ağırlıklı olarak alacak-verecek ve boşanma, nafaka, vesayet gibi belge türünü içinde ihtiva etmektedir. Sicil defterinde 244 belge alacak-verecek, borç gibi para alışverişini konu edinen belgeleri ihtiva etmektedir.

199 Numaralı Mahmûd Paşa Mahkemesi Sicil Defteri Verilerine Göre Alacak-Verecek Meselesi

Mahmûd Paşa Semti'nin “Mahmûd Paşa İşi”³⁹ benzetmesinden dolayı bir ticaret merkezi vasfıyla ön plana çıkan Mahmûd Paşa Mahkemesi'nin 199 Numaralı Şer'îye Sicili'ndeki belgelerin büyük çoğunluğu deyn yani borç denilen alacak-verecek davalarına ait sicilleri ihtiva etmektedir. Bunun en büyük sebebi de Mahmûd Paşa Semti'nde yaşanan deprem ve yangınlar sonrası ikametgâh yeri olmaktan çıkmıştır.

Bunda da en önemli etken evlerin ahşap yapılmış olması yangınların kısa sürede yayılmasını tetiklemiştir.⁴⁰ Bu da halkın buradan göç etmesini neden olurken ticari vasıfla birlikte çok sayıda esnaf grubun buradaki han ve dükkânlarla yerleşmesine neden olur. Sicilimizde tespit ettiğimiz başlıca esnaf ve esnaf grupları Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1: 199 Numaralı M.P.M.Ş.S. Göre Esnaf İsimleri ve Esnaf Grupları

Adı	Millet	Esnaf Grubu
Posaki Efendi	Rum	Sarraf
Kuzmi	Rum	Sarraf
Şazık	Rum	Sarraf
Batuyan	Ermeni	Sarraf

³⁷ Yunus Uğur, “Şer'îye Sicilleri” Maddesi, *Türk Diyanet Vakfı İSAM*, Türkiye Araştırmaları Merkezi, Cilt: 9, 1994, s. 8.

³⁸ 199 Numaralı M.P.M.Ş.S., Sayfa 1/Belge 1 18 Şevval 1322/6 Aralık 1904, Sayfa 87/Belge 296, 27 Safer 1324/22 Nisan 1906.

³⁹ Nida Nebahat Nalçacı, *a.g.e.*, s. 618.

⁴⁰ Semavi Eyice, *a.g.e.*, Etkileşim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2010, s. 15.

Sururi	Rum	Bakkal
İnşataş	Rum	Kasap
Zekran	Ermeni	Sarraf
Anastasis	Rum	Sarraf
Uhalan	Rum	Simkeş
Sim	Musevi	Sarraf
Meskot	Ermeni	Manifaturacı tüccarı
Manol	Musevi	Sarraf
Yasef	Musevi	Sarraf
Abraham	Ermeni	Sarraf
Sabuncuyan	Ermeni	Sarraf
Hacı Manol	Rum	Sarraf
Savurlu Ali Zoharaki	Ermeni	Sarraf
Dimitri	Rum	Sarraf
Dağiran	Ermeni	Sarraf
Nizammeddin Efendi	--	Çuhacı Esnafı
Sahim	Musevi	Sarraf
Hahamoğlu	Musevi	Sarraf
SarukaryanAgob	Ermeni	Veteriner Esnafı
Şerefoglu Halamis	Rum	KeresteciEsnafı

199 Numaralı Mahmûd Paşa Mahkemesi'ne ait belgelerin konu açısından değerlendirildiğinde deyn/⁴¹ borç davalarına ait belgeler oldukça fazladır. Osmanlı Hukuku'nda mahkemelerde görülen davalar aynı ve şahsî davalar olarak belirtilirken, ayın ve borç davası olarak da iki kısma bölünürdü. Ancak burada ayın davası ile maddiyatla ilgili her dava kastedilir. Ancak temelde borç davası, bir alacak hakkının ya da benzer maddi bir varlıkla ilişkisi olmasından kaynaklanan bir hakkın talep edilmesidir.⁴² 199 numaralı Mahmûd Paşa Mahkemesi Şer'îyye Sicilleri'ndeki verilen borcun geri ödenmemesi sonucunda alacaklının maddi zararının geri ödenmesi için mahkemeye başvurmasıyla ortaya çıkmıştır.

199 nolu Sicil'de bulunan alacak-verecek davalarına ait belgelerde belgelerin çoğunluğunda borç belgeleri olup borç veren tarafın Osmanlı vatandaşları arasındaki Rum, Ermeni, Musevi milletinden şahıslar olurken, borç alan tarafında Osmanlı'da bir devlet kurumunda çalışan kişiler olduğu dikkat çekmektedir.

Örnek olarak "İstanbul'da Sultân Beyâzîd Câmî' Şerif-i kurbunda kâin beş numaralı dükkânda mütemekkin Devlet-i Aliyye teba'sının Rûm Milleti'nden Sarrâf Karakaşoğlu..."⁴³ şeklinde çeşitli milletlerden şahısların borç verdiği görülmektedir. Deyn borcunun en önemli tarafı borca karşılık belli bir malın değil borç alınan malın aynı

⁴¹ "Deyn" in sözcük anlamı ise bir tarafın aynı zamanda zimmetteki kişinin üstüne olan malın teslimini talep etmenin ve onu teslim etmesiyle Hanefî hukukçulardan Hasîrî, "Deyn ma'dümdür, çünkü talep hakkından ibarettir" diye tarif edilmiştir. M. Akif Aydın, "Deyn" Maddesi, *Türk Diyanet Vakfı İSAM*, Türkiye Araştırmaları Merkezi, Cilt: 9, 1994, s. 267.

⁴² China, Nedjib H., " Osmanlı Devleti'nde Gayrimenkul Mülkiyeti Bakımından Yabancıların Hukuki Durumu" (Çev: Halil Cin), s.28.

⁴³ M.P.M.Ş.S., Sayfa 1/Belge 1 H.18 Şevval 1322/M.26 Aralık 1904, Belge 2 H.10 Şevval 1322/18 Aralık 1904, Belge 20 H. 25 Zilkade 322/M.31 Ocak 1905.

cins ve miktarda olan malın ödenmesidir. ⁴⁴ 199 Numaralı M.P.M.Ş.S.'ne göre alınan borç miktarı ve ödemesi istenen borç miktarı hem cins hem de miktarı değişmemiştir. Kuruş cinsinden alınmışsa ödemenin kuruş cinsinden ya da altın cinsinden borç alınmışsa ödemenin de aynı cinsten yapıldığı tespit edilmiştir. Tablo 2 ve 3'te görülmektedir. ⁴⁵

Tablo 2: 199 Numaralı M.P. M.Ş. S. Alacak-Verecek Miktarları ve Taraflar

Alacaklı	Alacak Miktarı (Sim Mecidi 19/20 kuruş)	Borçlunun İkamet Yeri	Borçlu	Borçlunun Görevi	Borç Miktarı (Sim mecidi 19/20kuruş)
Rum Sarraf Kuzmi	20/4500	Sultan Beyazıt Camisi, Sahranlı Han	İsmail Hakkı Bey	Maliye Hazinesi Celilesi Mektubi Kalemi Aşair Şubesi	20/4500
Ermeni Sarraf Dağiran	20/1500	Kapalıçarşı, Kuyumcular Sokağı	Mehmet Kamil Efendi	Şehr-emaneti Celilesi Maliye Hazinesi Mühendisi	20/1500
Rum Sarraf Sarıoğlu Zoharaki	20/3500	İstanbul-Büyük Yeni Hanı	Abdulhalim Efendi	Adliye Nezareti Celilesi İlamat-ı Nizamiye İcra Dairesi Başkatibi	20/3500
Rum Sarraf Anastanis	19/3800	Çarşı-ı Kebir Sepetçiler Sokağı	Mehmet Celal Efendi	Hariciyye Nezareti Celilesi İstişarat Odası Muavini	19/3800
Rum Sururioğlu Zohoraki Efendi	20/3000	Büyük Yeni Hanı 43 nolu Oda	Ali Rıza Bey	Selanik Vilayat-ı Rüşumat Nezareti Tahrirat-ı Rızık Şanisi	20/3000
RumSarraf Nipuda	20/5000	Kapalıçarşı Kuyumcular içinde Ayazma Sokağı	İsmet Bey	Tekaüd Sandığı	20/5000
Rum Sarraf Kuzmi	20/4500	Hazine-i Maliye karşısı 106 nolu dükkan	Mehmet Cemil Bey	Hazine Celilesi Asalet Dairesi	20/4500
Rum Sarraf Galuf	20/2800	İstanbul Çağaloğlu Cezri Kasım Paşa Mahallesi	İhsan Bey	Defterhane Nazırı Müsabatlarından	20/2800
Kürkçübaşı Salih	49 adet tam	İstanbul Sarraçhane-	Zekariya Mazlum Bey	Erzurum Rüşumat Nezareti	49 adet tam 100'lük

⁴⁴ M. Akif Aydın, *a.g.m.*, s. 267.

⁴⁵ 199 Numaralı M.P.M.Ş.S., Sayfa 64/Belge 216 (H.Receb 1323/M.24 Eylül 1905), Sayfa 86/Belge 289 (H.19 Muharrem 324/15 Mart 1906).

Efendizade	100'lük Mecidi Altını	Maarif Ayaz Mahallesi-Sepetçiler Caddesi			Mecidi Altını
------------	-----------------------	--	--	--	---------------

Tablo 3: 199 Numaralı M.P. M.Ş. S. Alacak-Verecek Miktarları ve Taraflar (İkamet Yeri Belli olmayanlar)

Alacaklı	Alacak miktarı/cinsi	Borçlu	Görevi/Unvanı	Borç Miktarı/Cinsi
	Sim Mecidi 19/20 kuruş veya Altın			Sim Mecidi 19/20 kuruş veya Altın
Rum Karakaşoğlu Posaki	20/3000 kuruş	Servet Efendi	Maliye Hazinesi Celilesi Halifesi	20/3000 kuruş
Rum Sarraf Kuzmi Efendi	20/2500 kuruş	MehmedAsaf	---	20/2500 kuruş
“	20/3000 kuruş	Hasan Celaleddin Efendi	Maliye Hazinesi	20/3000 kuruş
“	20/4500 kuruş	Mustafa Ferid Efendi	Bab-ı Ali Divan-ı Hümayun Müdürü	20/4500 kuruş
Rum Sarraf Şazik	19/2000 kuruş	Mehmed Celal ibn-i Efendi	Hariciye Nezareti İşare Odası Muavini	19/2000 kuruş
Ahmed Nazif Efendi	19/700 kuruş	Saffet Şevket Bey	Bab-ı Ali Memur/ Katib	19/700 kuruş
“	20/1500 kuruş	Mehmed Aziz Bey	Üsküdar Bidayet Mahkemesi Müdde-i Umumiyyesi Kalemi Katibi	20/1500 kuruş
“	20/3000 kuruş	Mehmed Naci bey	Divan-ı Hümayun Kalemi Müdürü	20/3000 kuruş
Ermeni Sarraf Bahtıyan	20/1700 kuruş	Osman Şevket Efendi	Adliye Nezareti İlamat-ı Mutalaa İcra Dairesi	20/1700 kuruş
Rum Bakal Sururi	350 kuruş	Yusuf Cemil Efendi	Polis Efradı	350 kuruş
Rum Sarraf Ebniyecioğlu	20/900 kuruş	Mehmed Bey	Adliye Nezareti İlamat-ı Mülkiye İcra Dairesi	20/900 kuruş
Ermeni Su Emimi Ali Bey	20/4500 kuruş	Maarif İkbâl Hanım	---	20/4500 kuruş
Kürkçübaşı Salih Efendizade	49 adet tam 100'lük Mecidi Altını	Zekariya Mazlum Bey	Erzurum Rüşumat Nezareti	49 adet tam 100'lük Mecidi Altını
Rum Kasap İnşataş	Osmanlı Lirası 100 kuruş/3500 kuruş	Hasan Paşa	Şehr Emaneti Meclisi Azası	Osmanlı Lirası 100 kuruş/3500 kuruş

Alacak-verecek belgelerinde görülen diğer bir nokta da verilen borcun bir kıstasa göre verildiğidir. O dönem için değerli olan çeşitli para türü ve değerlerine göre borç verenin borcu vermeyi kabul ettiğini anlayabiliriz. Bu para türü Sim Mecidi (19 kuruş hesabıyla ve 20 kuruş hesabıyla)⁴⁶Mecidi Altını,⁴⁷ Sim Mecidi Lirayı Osmani,⁴⁸ Yeni Sim Mecidi⁴⁹ şeklinde para isimleri zikredilmektedir.

Osmanlı'da alacak verecek davaları denince ilk akla gelen konularından biri faizdir. Faiz hem İslam dini açısından hem de diğer dinlerde de bazı yanlış yorumlama ve anlamalara neden olmuştur. Faiz'in kelime anlamalarına göre Arapça'da "suyun taşması, yayılması" anlamına gelmektedir. Günümüzdeki anlamıysa Türkçe'de faiz nakit veya nakitle temsil edilebilen borçlarda, borçlunun alacaklıya borç miktarı veya vadeye göre senelik oran üzerinden yaptığı ödemedir. Bu açıklamaya karşılık Tanzimat'tan sonraki kanun, ferman gibi belgelerde "faiz" yerine eş anlamlılarından olan " Ribâ " kullanılmıştır.⁵⁰ 199 Numaralı Mahmûd Paşa Şer'îyye Sicili'nde faiz ya da ribâyâ ait bir veriye denk gelinmemiştir. Belgelerimizde alacaklıya verilen para miktarı ve ödenmesi istenen para miktarı arasında herhangi bir değişiklik olmadığı tespit edilmiştir.. Bu da faizin işletilmediği anlamına gelmektedir. Nitekim belgelerimizden buna bir örnek aşağıda verilmiştir.

"...kırk dokuz aded tam yüzlük Mecîdî Altını alacak hakkım olmakla mezkûr kırk dokuz aded tam yüzlük Mecîdî Altınları'nın maâşlarını mûma-ı ileyh Zekeriya Mazlûm Bey'den hâlâ tâleb ederim deyû da'vâ ettikde lede'l-suâl mûma-ı ileyh Zekeriya Mazlûm Bey dâhî cevâbında müddei mezbûrun mâlından ve yerinden mezkûr kırk dokuz aded tam yüzlük Mecîdî Altını iktirâz ve kabz ve umuruna sarfiyla ba'de'l-istihlâk el-yevm zimmetinde ol-mikdâr altını müddei mezbûr Mehmed Âli Bey'e sahihan deyni olduğunu taifen ve kat'îen ikrâr ve i'tirâf ettiği mücibince mezkûr kırk dokuz aded tam yüzlük Mecîdî Altını maâşlarını bî'l-tâleb müddei mezbûr Âli Bey'e hâlâ edâ' o teslimiyle mûma-ı ileyh Zekeriya Mazlûm Bey ilzâm olunduğu bî'l-tescîl Mahkeme-i Mezbûre'den i'lâm olundu."⁵¹ Cümlesinde faizin yer almadığı görülmektedir.

199 Numaralı Mahmûd Paşa Mahkemesi'ne ihtiva ettiği alacak-verecek davalarına bakıldığında davalı ve davacı tarafların belli bir hiyerarşik düzen dikkat çekmektedir. Davacı tarafın belli bir esnaf grubuna bağlı olan ve çoğunlukla gayrimüslim olan Rum, Ermeni, Musevi milletine mensupken; davalı tarafın ise Müslüman yani Osmanlı vatandaşlarından olan üst sınıfa mensup kişiler olduğu dikkat çekmekte. Bunların özellikle yarısından fazlasının Osmanlı'da bir devlet kurumunda çalışan kişiler olduğu fark edilmektedir. 199 Numaralı sicilden örnek vermek gerekirse; "*İstanbul'da Ayasofya-ı Kebîr'de Câmi' Şerîf-i kurbunda yirmi numaralı dükkânda mütemekkin*

⁴⁶ 199 Numaralı M.P.M.Ş.S., Belge 25 (H.25 Zilkade 1322/M.31 Ocak 1905), Belge 29 (H. 25 Zilkade 1322/M.8 Şubat 1905), Belge 34 H. 17 Rebiül-evvel 1322/M.1 Haziran 1904.

⁴⁷ 199 Numaralı M.P.M.Ş.S., Belge 42, Belge 51 H. 14 Muharrem/21 Mart 1905, Belge 65 H. 20 Muharrem 1323/M.27 Mart 1905.

⁴⁸ 199 Numaralı M.P.M.Ş.S., Belge 27(H. 27 Zilkade 322/M.2 Şubat 1905), Belge 74.

⁴⁹ 199 Numaralı M.P.M.Ş.S., Belge 32 (H.4 Zilkade 322/M.10 Ocak 1905).

⁵⁰ İsmail Otar, "Osmanlı Devleti'nde Faiz", *Yönetim Dergisi*, Yıl 10, Sayı 33–Mayıs 1999, İstanbul, s. 56.

⁵¹ 199 Numaralı M.P.M.Ş.S., Sayfa 8/Belge 19(25 Zilkade 322/M.2 Ocak 1905), Belge 68(20 Safer 1323/26 Nisan 1905), Belge 266(3 Muharrem 1324/27 Şubat 1906).

Devlet-i Aliyyeteba'sının Rûm Milleti'nden Sarrâf Dimitri..."⁵², belgelerde borç alan kişilerinde Osmanlı devlet kurumlarından olanlara örnek olarak, "*İstanbul'da Sultân Beyâzîd Câmî' Şerîf-i kurbunda Sahranlı Hân'da on bir numaralı oda da mütemekkin Devlet-i Aliyyeteba'sının Rûm Milleti'nden Sarrâf Kuzmî Efendi veled Lazaraki Mahmûd Paşa Mahkemesi'nde Meclis-i Şer'i'mizde İstanbul'da Lâla Câmî' Şerîf-i kurbunda Mesîh Paşa Mahallesinde kâin menzilde sâkin Mâlîyye Hazîne-i Celîlesi Mektûb-i Kâlemi Aşâir Şûbesi'nden İzzetlî Raûf Bey...*"⁵³ gibi üst kademelerinde çalışanların alacak-verecek davalarında borçlu olan tarafı temsil etmekteydiler.

199 Numaralı Mahmûd Paşa Mahkemesi'ne ait sicillere konu olan davaların görüşülmesinde İstanbul'un sadece Mahmûd Paşa Semti değil; bu semt dışındaki yerlerden de çok sayıda kişiler başvurmuşlardır. Bu konu da geçen semt, mahalle, sokak, cadde isimleri ise Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 4: 199 Numaralı M.P.M.Ş.S. 'de Yer Alan Başlıca Mahalle, Semt ve Sokak İsimleri

Şehir-Semt Adı	Mahalle İsimleri	Sokak – Cadde
-	Rıza Abdulbari Mahallesi	Mescid Sokağı
İstanbul Ayasofya Mahallesi	Süleyman Subaşı Mahallesi	---
İstanbul-Sultan Beyazıt Camisi	Divan-ı İmarat Mahallesi, Variyye Mahallesi	Bezciler Sokak
Çarşı-1 Kebir(Kapalıçarşı)		Kılıççılar Sokağı
Üsküdar	Gurafayacı Hacı Çukur-Valide Hanı Mahallesi	
Çarşı-1 Kebir	---	Varakçı Hanı Sokağı
Üsküdar	Koca Ahmet kurbunda İsmet Paşa Mahallesi- Altuncızade Mahallesi	Cami-i Şerif Sokağı
Ayasofya-1 Kebir	İshak Paşa Mahallesi,	---
Üsküdar, Kazancızade	Gurafayacı Hacı Çukur Mahallesi, Postan Ali Mahallesi	---
Çağaloğlu, Mahmûd Paşa Kurbunda	Cezri Kasım Paşa Mahallesi- Kasım Konağı	Mollagünari Caddesi
Çemberlitaş	---	---
Sultan Beyazıt Camisi,	Çadırcılar	---
Cerrah Paşa kurbunda	Hobyar Mahallesi	---
Samatya	---	---
Kosova Vilayeti-Yeni Pazar Kazası- İstanbul	Zerederya Mahallesi	----
Mahmûd Paşa kurbunda	---	Mülkiyye Sokağı
Mahmûd Paşa kurbunda	----	Ubud Efendi Hanı
İstanbul-Saraçhane	Hobyar Ayaz Mahallesi	Sepetçiler Caddesi
İstanbul-Balık Pazarı	---	----
Sultan Beyazıt Camisi, Lala Camisi	Mesih Paşa Mahallesi	----

⁵² 199 Numaralı M.P.M.Ş.S., Belge 105(- Rebiül-evvel 1323/- Mayıs-Haziran 1905), Belge 108(20 Rebiül-evvel 1323/25 Mayıs 1905), Belge 266(3 Muharrem 1324/27 Şubat 1906).

⁵³ 199 Numaralı M.P.M.Ş.S., Sayfa 11/Belge 29(3 Zilhice 322/8 Şubat 1905), Belge 54(18 Muharrem 323/25 Mart 1905), Belge 268(19 Muharrem 1324/15 Mart 1906).

Çarşı-1 Kebir		Kuyumcular Sokağı
Sultan Ahmet Camisi	Kabasakal Mahallesi, Yeni Mahalle	Çukur Çeşme Sokağı
Ahırkapı	Aketik Mahallesi	Hamam Sokağı
İstanbul-Büyük Yeni Hanı	--	--
Çarşı-1 Kebir	--	Sepetçiler Sokağı
İstanbul-Aksaray	Hüseyin Ağa Mahallesi	Mehmet Paşa Sokağı
Üsküdar-Ahmediye	Koçça Mahallesi	
Galata	Tophane ve Cihangir Mahallesi	---
Çemberlitaş	---	---
Ayasofya-1 Kebir	İshak Paşa Mahallesi	Bakkal Sokağı
Çarşı-1 Kebir	---	Kabakçılar Paşa Caddesi
Balat	Postacı nam mahallede	Eyyub Caddesi
İstanbul-Çuhaca Paşa kurbunda	---	Bab-1 Zabtiyye Caddesi
İstanbul	Küçük Ayasofya Mahallesi	Soğuk Çeşme Yokuşu
Üsküdar- Beylerbeyi	Abd Mahallesi	Küpçüler Caddesi
Sultan Beyazıt Camisi	Anadolu Hisarı-- Mahallesi	Üzümcü Baba Mahallesi
Sultan Beyazıt Camisi	---	Seyyit Ali Caddesi
Aayasofya-1 Kebir Camisi, Galata, Saraçhane, Beyoğlu	-----	----
İstanbul-Topkapı	Beyazıt Ağa Mahallesi	İkra Caddesi
Sultan Ahmet Camisi	Süleyman Mahallesi	---
Çarşı-1 Kebir	---	Varakçı Hanı
İstanbul-Gedik Paşa	Divan-1 Ali Mahallesi	Ahniye Sokağı
İstanbul-Mercan Çarşısı	---	Kızlar Ağası Hanı
Davud Paşa Kurbunda	Beyazıt Haydar Mahallesi	Yeni mahalle
Çarşı-1 Kebir		Çuhacı Hanı
Sultan Ahmet Camisi	Gün Görmez Mahallesi	----
Balat	Kuyukapı nam mahalde, Musa Selahaddin Mahallesi	Der-Osman Caddesi
Çarşı-1 Kebir	----	Samancılar Sokağı
Mahmûd Paşa Camisi	Hacı Küçük Ahmet Çelebi Mahallesi	Çorapçı Hanı
İstanbul	Kapan Kapısı Mahallesi	Niş -- Caddesi
İstanbul-Mercan	---	Katırlar Ağası Hanı
Çarşı-1 Kebir	---	Kasımpatılar Sokağı
Mahmûd Paşa kurbunda	---	Büyük Yeni Han
Galata-Rumeli Hisarı	Hacı Kemaleddin Mahallesi	---
İstanbul-Astarkapıkurbunda	Sadiha Mahallesi ve Caddesi	--
Ayasofya-1 Camisi	Lala Hayrettin Mahallesi	---
İstanbul-Irgat Pazarı		İplikçi Hanı
Sultan Beyazıt Camisi	Sıraç İshak Mahallesi	---
Mahrusa-1 Bursa Mahallesi	Fiyakat Mahallesi	---
İstanbul-	Sekbanbaşı Mikail Ağa Mahallesi	---
Balık Pazarı		Namık Hanı
Üsküdar	Hacı Gurafayacı Mahallesi, Süleyman Mahallesi	Harem İskelesi Caddesi
Samatya	Arap Kapısı nam mahallede	--
İstanbul-Kapan Kapısı	Elvan Mahallesi	---

Sivas Refikası Kazası	Hacı Şaban Mahallesi	
Kumkapı	Nişancı Paşa - Mahallesi	Bakkal Sokağı
Koca Mustafa Paşa	Çaniyaziye Mahallesi	--
Galata- Muhafız Fazıl Paşa Camisi	Şerifi Kebir Mahallesi	Tersane-i Amire Caddesi
İstanbul-Lala Camisi	Kemal Paşa Mahallesi	---
İstanbul	Davud Paşa Mahallesi	---
İstanbul-Kadırga Lmanı	Postane Ali Mahallesi	Mehmet Paşa Sokağı
İstanbul-Sulukule Çeşmesi	Suhte Sinan Mahallesi	Dede Paşa Sokağı, İsbakı Baniye Mahallesi
Galata, Kasım Bey Karyesi	Kayalar nam mahallede	---
Galata	Kasımpaşa, Kadı Mahallesi	Usevi Sokağı
Ahırkapı	Akbıyık Mahallesi	Urbacılar Kışlası Caddesi
İstanbul-Yeni Bahçe kurbunda	Nakkaş Paşa	Vurud-u Kasap Mahallesi
İstanbul-	Murat Paşa Mahallesi	---
İstanbul-Lala Camisi	Kemal Paşa Mahallesi	---
İstanbul-Havacı Paşa	---	Bab-ı Zabıta Caddesi
Galata	Cihangir Mahallesi	Uzunyol Caddesi
Kadırga Limanı	Şahvar Mahallesi	Cami Şerifi Sokağı
İstanbul-Şehr-emaneti Kurbunda	Deniz Abdal Mahallesi	---
İstanbul-Haseki	El-hac Mahmûd Mahallesi	---
İstanbul-Okçular		
İstanbul-Horhor	Sofular Mahallesi	----
Galata	Yeni Gözü Mahallesi	Osman Reis Mahallesi
İstanbul	---	Bab-ı Ali Caddesi
İstanbul-Eminönü		Latif Hanı
İstanbul-Ayazma Kapısı	Keresteciler	
İstanbul	Yakup Ağa Mahallesi	---
İstanbul-Ayasofya-ı Kebir	-Haşim nam mahallede	Lala Hayrettin Mahallesi
Galata,Muzafa Kazası	Bektaş Mahallesi	Abbas Ağa Mahallesi

Tablo 4 haricinde sicilde geçen diğer mahalle, cadde ve sokak gibi yer isimleri; Mescid Sokağı, İškodra Mahallesi, Kara Hasan Mahallesi, Divan-ı İmarat Mahallesi, Sepetçiler Mahallesi, Varakçı Hanı Sokağı, Altuncuzade Mahallesi, İshak Paşa Mahallesi, Bakkal Sokağı, Postan Ali Mahallesi, Çağaloğlukurbu Cezri Kasım Paşa Mahallesi MülakinarıCaddesi, Çemberlitaş, Hobyar Mahallesi, Sultan Beyazıt Camisi, Çadırcılar, Samatya, Mülkiyye Sokağı, Mahmûd Paşa kurbunda Sepetçiler Caddesi, Maarif Ayas Mahallesi, Saraçhane, Aksaray, - Hüseyin Ağa Mahallesi, Mehmet Paşa Sokağı, Çemberlitaş Gazi Osman Mahallesi Baba Zunun Sokağı gibi yerlerin isimlerini de zikretmek mümkündür.

Sonuç

İstanbul ve onun önemli semtlerinden biri olan Mahmûd Paşa Semti hem çeşitli milletlerin üyelerinin barınmasından dolayı hem de tarihi zenginliklere sahip olmasından ileri gelen ayırt edici özelliklerinde dolayı ehemmiyetlidir. Fatih Sultan Mehmet'in Sadrazamı olan Mahmûd Paşa'nın kurmuş olduğu semtin önemli mimari yapılar topluluğunu bünyesinde barındırmaktadır. Semtin ilk akla gelen özellikleri arasında ticaret merkezi olmasından kaynaklanan ikametgâh yerleri ve alım-satımın yapıldığı dükkânların bulunmasıdır. Ancak en önemli yapı adaletin dağıtıldığı yer olan Mahmûd Paşa Camisi'nin avlusunda kurulan Mahmûd Paşa Mahkemesi'dir. Mahkeme, İstanbul'daki tarafların başvurularını yaptığı merkezi bir kurum durumundadır. Zira İstanbul'un çeşitli semtlerinden buraya dava açılması için müracaatlarda bulunulmuştur.

Sur İçi'nde yer alan Mahmûd Paşa Semti Mahmûd Paşa Mahkemesi'nin işlevselliği ve önemini artırmıştır. Çünkü iskân merkezi olan Sur İçi'nin merkezi konumuna sahip olan Mahmûd Paşa semti dışarıdan gelen yabancı tüccarların ve Anadolu'dan gelen işçilerin ikamet alanı olan bekâr odalarının bulunduğu bölge olmasından dolayı yaşanan anlaşmazlıklarda Mahmûd Paşa Mahkemesi'ne başvurulurdu. Mahmûd Paşa Mahkemesi, mahkeme binalarının en eskisi ve en büyüğü olmakla da ön plana çıkmıştır.⁵⁴

Mahmûd Paşa Mahkemesi'ne ait olan 199 Numaralı sicilin seçilme nedenleri arasında Osmanlı'nın sahip olduğu geniş coğrafya göz önünde bulundurulduğunda üstlendikleri görevlerin⁵⁵ haricinde mahkemelerde tutulan sicillerin hepsi günümüze ulaşmasa da hala Türkiye Cumhuriyeti'nde zengin bir arşive sahip olan dokümanların araştırılmaya değer olduğu aşikârdır. Ülkemizde 10.000 aşkın kadı sicilinin büyük çoğunluğunu teşkil eden İstanbul mahkeme kayıtları⁵⁶ arasında olan Mahmûd Paşa Mahkeme Şer'îyye Sicilleri'nden 199 Numaralı sicilin araştırılmaya değer görülmesi de manidar karşılanabilir.

199 Numaralı Mahmûd Paşa Mahkemesi Şer'îyye Sicili muhteviyatındaki bilgiler ise Mahmûd Paşa Semti'ndeki özellikle dükkân ve hanlarda ikamet eden ve genelde borç veren tarafın Rum, Ermeni, Musevi, Arabi, Latin, Balkanî, İrani gibi Osmanlı teba'sındandırlar. Borç verenler sarraf, banker ve esnafı gruplarını temsil ederken borç alanların ise yine Osmanlı tebaasından olmakla birlikte daha ziyade devletin memur kesimini oluşturmaktadır.

Bu da son dönem sicil tarihimiz olan H. 1322-1324 / M. 1904-1905 tarihleri olan Meşrutiyet dönemi ve sonrası yaşanan sosyal ve ekonomik kaosun vermiş olduğu bir hezeyan olduğu fikrini güçlendiren bir unsurdur. Alacak-verecek davalarının 199 Numaralı Mahmûd Paşa Mahkemesi Şer'îyye Sicili'nde sayıca fazla olması ve kişilerin son çare olarak mahkemeye başvurması da bu fikri güçlendiren diğer bir noktadır. Alacak-verecek davalarına ait belgelerin de dikkat çeken bir unsur Müslüman ve

⁵⁴ P. G. İnciyan, *a.g.e.*, s. 33.

⁵⁵ İlber Ortaylı, *Osmanlı Devleti'nde Kadı*, Turhan Kitapevi Yayınları, Ankara 1984, ayrıntılı bilgi için bkz.

⁵⁶ Hazırlayanlar: Rifat Günalan-Vildan Kemal-Özlem Altıntop-Hatice Ayyıldız Bahadır, İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 2 Numaralı Sicil (H. 924-927/ M. 1518-1521), İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), İstanbul Ocak 2010, s. 12.

gayrimüslimler arasındaki hem sosyal hem de iktisadi alışverişin son derece yoğun olarak yapıldığıdır. Bunun sonucunda çıkan sorunların çözümüne gidildiği görülmektedir.

Genel itibarıyla 199 Numaralı Mahmûd Paşa Mahkemesi Şer'îyye Sicili alacak-verecek davalarına ait belgelerin transkripsiyon ve değerlendirmesi sonucunda Mahmûd Paşa Sementi'nin sahip olduğu zenginliklerin hem çeşitli halkların üyelerine ev sahipliği yapması hem de sahip olduğu ticaret potansiyeli açısından önemi korumaya devam etmektedir.

Kaynaklar

İstanbul Müftülük Arşivi

199 Numaralı (H.1322—1324/M.1904-1907) Mahmûd Paşa Mahkemesi Şer'îyye Sicili.

Basılı Şer'îyye Sicilleri

Galata 20, Cilt:35, Sayfa:270, Hüküm No:337, Orijinal metin no: [49b-2] İSAM Kadı Sicilleri Arşivi, İstanbul.

İstanbul Kadı Sicilleri İstanbul Mahkemesi 3 Numaralı Sicil (H.1027/M.1618), Hazırlayan: Karaca, Yılmaz – Erol, Rasim – Kahriman, Salih – Recep, Fuat – Atay, Sabri – Kılıç, Hüseyin, Türkiye Diyanet Vakfı Araştırmaları Merkezi (İSAM), İstanbul, Eylül 2010.

İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (H. 919-927/M. 1513-1521), Hazırlayanlar: Aydın, Bilgi- Tak, Ekrem, İslam Araştırmalar Merkezi (İSAM), İstanbul Kasım 2008.

İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 2 Numaralı Sicil (H. 924-927/M. 1518-1521), Hazırlayanlar: Günalan- Kemal, Vildan-Altıntop, Özlem- Ayyıldız, Hatice Bahadır, İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), İstanbul Ocak 2010.

İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 84 Numaralı Sicil (H.999-1000/M.1590-1591), Hazırlayan: Günalan, Rifat, Türküye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), İstanbul Temmuz 2010.

Tetkik Eserler

“Mahmut Paşa” Maddesi, *Büyük Larousse*, Sözlük ve Ansiklopedisi, XV. Cilt, Milliyet Gazetecilik A. Ş.

Akgündüz, Ahmet “İslam Hukukunun Osmanlı Devleti'nde Tatbiki: Şer'îyye Mahkemeleri ve Şer'îyye Sicilleri”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 14, Ekim 2009, ss.13-48.

Aydın, M. Akif, İslam Ansiklopedisi, “Deyn” Maddesi, *Türk Diyanet Vakfı İSAM*, Türkiye Araştırmaları Merkezi, Cilt: 9, 1994.

Behar, Cem, *A Neighborhood In Ottoman Istanbul*, Albany 2003, s.3-6.

Canatar, Mehmet, “1009/1600 Tarihli İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri'ne Göre Nefs-i İstanbul'da Bulunan Mahalleler ve Özelliklerine Dair Gözlemler”, Editörler: Feridun Emecen- Emrah Safa Gürkan, *Osmanlı İstanbul'u I*, 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş., İstanbul 29 Mayıs-1 Haziran 2013.

- Cantay, Gönül, “Türk Mimarisinde Kervansaraylar” Mimar Sinan Fakültesi, *Türkler Ansiklopedisi VI. Cilt*, Yeni Türkiye Yayınları.
- Darkot, Besim, “İstanbul, Coğrafi Giriş”, *İslam Ansiklopedisi*, 5/2, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1968, s.1135-1142.
- Demirkent, Işın, “İstanbul” Maddesi, *Türk Diyanet Vakfı İSAM*, Türkiye Araştırmalar Merkezi, İstanbul 2001, ss.
- Eyice, Semavi, *Tarih Boyunca İstanbul*, Etkileşim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2010.
- Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul*, Hazırlayanlar: Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, 1. Cilt- 2. Kitap, 5. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008.
- Hammer, J. Von., *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I*, Editör: İlhan Bahar, Kum Saati Yayınları, 2. Baskı İstanbul, 2011.
- İncicyan, P. G., *18. Asırda İstanbul*, Tercüme: H. D. Andreasyan, 2. Baskı, Baha Matbaası, İstanbul 1976.
- Kaçar, Turhan, “Ebioniteler’den Arius’a: Eskiçağ Doğu Hıristiyanlığı’nda İsa Teolojisi Tartışmaları”, *AÜİFD* Cilt XLIV (2003), Sayı 2, s. 187-206
- Kafesoğlu, İbrahim, “İstanbul, Şehrin Tarihi”, *İslam Ansiklopedisi*, 5/2, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1968, s.1142-1148.
- Kramers, J.H., “Mahalle”, *İslam Ansiklopedisi*, MEB., Ankara 1972, s.144.
- Kuban, Doğan, *İstanbul Bir Kent Tarihi*, Çev. Zeynep Rona, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2. Basım Aralık 2012.
- Nalçacı, Nida Nebahat, *Mahmut Paşa Semt Tarihi*, Fatih Belediyesi, İstanbul.
- Otar, İsmail, “Osmanlı Devleti’nde Faiz”, *Yönetim Dergisi*, Yıl 10, Sayı 33 –Mayıs 1999, İstanbul, ss. 53-64.
- Ortaylı, İlber, *Osmanlı Devleti’nde Kadı*, Turhan Kitapevi Yayınları, Ankara 1984.
- Schneider, Alfans Maria, “XV. Yüzyılda İstanbul’un Nüfusu” *Bellekten*, Cilt XVI., Sayı: 61 Ocak 1952, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1952, ss.34-48.
- Tekindağ, Şehabeddin, “Mahmud Paşa”, *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 7, MEB., s.183-188.
- Uğur, Yunus, *İslam Ansiklopedisi “Şer’iyye Sicilleri” Maddesi*, *Türk Diyanet Vakfı İSAM*, Türkiye Araştırmaları Merkezi, Cilt: 9, 1994.
- Yel, Ali Murat-Mustafa Sabri Küçükaşçı, “Mahalle” Maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, DİA., Ankara 2003, Cilt 27, ss. 323-326.